

ból szinte minden változás nélkül átvihető a technikába, ami májdnem minden olyan kísérlet alkalmával megismétlődik, ami vegyészek részéről új anyagok létrehozására irányul.

A kísérleti módszer valóban aktív tevékenység, mert épp a természetes feltételek megragadásában, illetve megváltoztatásában áll. Különösen erre a módszerre áll a híres mondás: „minden dolog kezdetén a tett áll.“ Ez játszik szerepet minden tudomány kezdetén, ez teszi alapját a megelvonatbannak is. A tett itt gondolat-kísérletek formájában jelentkezik, a lehetséges tapasztalás stilizálásaként vagy pedig minden megelőző, tudatos vagy öntudatlan tapasztalat szintézisekép. Egyik legnagyobb mai francia matematikus mondotta: „A matematikát én a fizika egyik részének tekintem... A matematika a tapasztalás tanításaiból indul ki, ezeket axiómákra fordítja át és ezekből törekszik deduktív uton a következtetéseket levonni... Ezek szerint a reálisból indul ki és erre mindvégig emlékezik, úgyhogy egyáltalán nem kell félnie attól, hogy tulságosan messzi távolodik el tőle. Véleményem szerint a matematika nem tisztára elvont és logikus...“ (H. Lebesgue)

A tudományok egész története és alkalmazásuk, egyszóval: az ember anyagfölötti uralkodásának egész fejlődéstörténete oly nagy bizalommal tölt el bennünket a kísérleti módszerrel szemben, hogy bizonyosak lehetünk afelől, hogy tudományaink az önálló fejlődés hosszú szakasza után is mindig alkalmazhatók a termelés szükségleteire, valahányszor a társadalom ebből a célból fordul feléjük.

Azt hisszük, senki sem tagadhatja ma a tudományos és a termelő tevékenység kölcsönösségét. Viszont ezt a vonatkozást teljes mélységben kell tekinteni, nehogy felületesen az ipart oknak, a tudományt pedig hatásnak tekintsük. Emlékezzünk ebben a vonatkozásban Engels megjegyzésére: „...Ok és hatás olyan képzetek, amiknek csak egyes esetekre való alkalmazásukban van érvényességük, különben pedig, amennyiben az egyes eseteket a világegésszel való általános összefüggésükben vesszük, összefolynak és feloldódnak az egyetemes kölcsönhatás szemléletében, ahol ok és hatás szakadatlanul változtatja a helyét, úgyhogy az, ami most vagy itt hatás, amott vagy máskor ok illetve fordítva.“ (Jean Langevin)

A BETEG NIETZSCHE ÉS AZ ARVA VAN GOGH. A levelekben amugy is tulontul gazdag Nietzsche-irodalom még ma is egyre újabb adalékokat vet felszínre. Az új Nietzsche-levelek: Nietzschéről szóló levelek, melyek életének legszomorubb korát ölelik fel: a szellemi sötétség eszten-deit. És borzongást mégsem érzünk: az anya írja őket (Der kranke Nietzsche. Briefe seiner Mutter an Franz Overbeck. — Bermann-Fischer Verlag, Wien). Szomorú nyolc év ez, de az anyának: boldogság. Az elveszett fiú — az Antikrisztus — akit a lelkész özvegye soha nem érthetett meg, hazatért. De a hazatérésnek iszonyú ára van: lelki és szellemi sötétség. Az anyának ez mind nem fontos, a hetvenéves asszony mintha pólyás babát dajkálna: nincs többé hatalom, mely fiát elvehetné, a tehetetlen gyerek most egészen az övé. Minden fájdalom és minden öröm újra

az anyáé. Csak aki az anyai szív feneketlen mélységeit ismeri, értheti meg ezt a borzalmas elégtételt, ezt a tehetetlen hazatérést. Az anyai szeretet apothéozisa, mint a világotrengető zseni életének grimasza. Rettenetes dokumentum! Nietzsche asszony szemében a lelki sötétségbe ágyazott Nietzsche nem más, mint a gyerek, akit gondozni, ápolni kell, a levelekből nem rajzolódik elő az a borzalmas változás, mely élő halottá atkozza Nietzschet. A zseni tragédiáját az anya nem érezheti. A roncs tehetetlen gyerekké változik, akinek az anyja órák hosszat dalokat dudol, mert ez megnyugtatta. A „szivem Fricz“-hang el tudja hesegetni a valóságot, melyre csak másoknak van szeme: „egy halálrasedesült nemes állat, ki kuckójába huzódva várja a véget“. Az anya látja, hogy Nietzsche könyvet tart a kezében, de azt már nem látja meg, hogy — fordítva! A zseni: analfabéta. A levelek kiadója *Erich F. Podach* jól tette, hogy a függelékben mintegy kiegészítésül közreadta a Nietzschet meglátogató barátok (kiket N. már nem ismert fel) helyzetjelentéseit. Az anya rettenetes idillje csak a tényleges valóság ismeretében, a kórháttér felvázolásával kap konturokat. A szituáció csak így lesz kísérteties: az egyik szobában a tehetetlen roncsot álomba babusgató, dudolgotó anya és a szomszédban a Nietzsche-archivum alapjait lerakó nővér: a halhatatlanság adminisztrátora. Az anya a husából való húst öleli magához, a nővér a zseni megnyilvánulásait. A helyzetet — ezt a kísérteties kettőséget — az egyik vendég a következőkben rögzíti: A Nietzsche hívők összegyűlének az archivumban, ahol az egyik az Antikrisztus kéziratából olvas fel éppen: „És ha szünetet tart olvasás közben, akkor a bátor dacos ének, a véres irónia kíséretkép, a szomszéd szobából tompa morgást lehet áthallani, egy rabságba ejtett állat hangját... A beteg Nietzsche ül ott bent, aki semmit sem tudott már művéről, mely előtt mi a szomszéd szobában borzongó áhitattal hajoltunk meg... És akkor jött az annyira ember. Mialatt a kis gyülekezet lélegzetfojtva és elragadtatva hallgatta a felolvasót, megjelent Nietzsche anyja tablettával, borral és harapnivalóval és hiába intette őt vissza a lánya, ő kitarzott amellett, hogy fia kedves vendégeinek egy kis imbisszel szolgáljon. A Márta- és Mária-lelkek, kik Jézus testéért és lelkéért perlekedtek, ez az ősz szimbolum ime ujra valóság lett“.

Van Gogh az a festő, kit csak levelezése ismeretében lehet teljessé megélni. Az árva kreatura kinja tündöklőn pompázik képein és naív tárukkozással lélegzik leveleiben. Az eddigi nagy és több kiadás mellett, most újabb ismeretlen levelek tűntek elő (*Vincent van Gogh: Briefe an den Maler Anthon van Rappard. — uott*). A formával küzdő V. G. levelei, aki az apage satanas hangján tömjénezi ki a technika-fogalomból a rutinveszélyt. Ahhoz, hogy ásó- és vető embereket véglegesen vászonra vigyen: két évi terminust tűz ki maga elé. És ez az áhitat nemcsak a művész tisztele tárgyával szemben, de az ember mélységes megrendültsége a munkásosztállyal szemben. Az egész Van Gogh nem más, mint a nyomorultak mellreölelése. A krumplikapálók, a népkonyhák és harmadosztályú várótermek szerelmes másolónál több: a kreatura kinját és lázongó hangtalanságát fogta fel. A földmunkás „mintha csak torlaszokat hányna fel“ és a szövőgépet úgy kell megfesteni, „hogy a farudak kalimpálásából sóhaj és panasz szálljon.“ Ezt a népvétületet V. G. vissza akarja juttatni a népnek. A kiállítási termekből ki a képeket a nép közé! „Festők, a bennetek rejltő világosságot áraszátok az egész emberiségre“. A célt biblikus szavakban tűzi maga elé: „Azért élek, hogy fessek és nem azért, hogy szervezetemet konzerváljam. Néha a misztikus szavak: „Aki el akarja veszteni az ő életét, megtalálja azt“, — tiszta

értelemmel állnak előttem“. Szegény Van Gogh a teljes árvaságig és az örületig vesztí el magát. És ha az eddig ismert levelezés legtragikusabb motivuma így hangzott: „Inkább az utolsó ringyót mellém, mint egyedül, árván“, akkor ennek az árva társkeresésnek megrázó nyomait már itt is nyomon követhetjük. Egyik modelljét nehéz szülés után magához veszi a kórházból gyermekeivel együtt. Az indoklás: „Vannak pillanatok, amikor valamit tétlenül szemlélni és azt mondani, mi közöm hozzá: a legnagyobb bűnt jelenti.“ Krédója ennek megfelelően így hangzik: „Ha a művészet mélységéig árok, akkor az életben is ezt kell tennem, mert ez a két dolog összetartozik“. És a mélységkutatónak mégis felületességet vetnek a szemére. Rappard V. G. egyik litográfiáját bírálva, kétségbe vonja, hogy Van Goghnak ezek után még joga lenne a nagy paraszt- és népfestőkre: Milletre és Bretonra hivatkozni. Ez fáj. A levelezés ezen a ponton meg is szakad, de az élet és a mű rettenetesen megcáfolta Rappard felületességét. Van Gogh a népfestő azóta már a halhatatlanság foglya. Örök érték, melyek a Rappardok többé nem kisebbitethetnek. (Fábray Zoltán)

BÖLCELET ÉS SZÁMKIVETETTSÉG. Minden kornak megvannak a maga téveszméi, amelyeket megérdemel. Korunk téveszmegyárosai sorában fejfel magasabb mindeneknél José Ortega y Gasset, a „tömegek lázadása“, a „generációs-e-mélet“, az „állam sportív eredete“, „Goethe szellemi elefántiázisa“ s egyéb tetszetős álfilozófiai *slogan*-ok máskülönbiben ragyogó stílusú szerzője. Egy másik hasonlóan kétes értékű kedvenc gondolata Ortégának „a bölcelet eredete a koloniális szellemből“. A kisázsiai eredetű görög bölcselők nagy száma által impresszionálva — *volenti non fit injuria* — arra a megállapításra jutott a népszerű spanyol írástudó, hogy a bölcelet elsősorban gyarmati produktum, mint sok egyéb drága déli fűszer: ott születik, ahol „kulturák aszinchronizmusa“ keletkezik, ahol két különböző fázisu embercsoport keveredik, sőt ütközik meg egymással. Joggal kérdezhetnők, vajjon a kisázsiai görög példán innen és túl hol szült a „gyarmati szellem“ új bölceletet? Togóban, Angol-Indiában vagy Caracasban? Vagy akár csak New-Yorkban, Montrealban vagy Tasmániában? Nem, Ortega itt is csupán egy helyesen megérezte problémát igyekezett mellékvágányra tolni. Ott, ahol egy többé-kevésbé meditációkra hajlamos ember emigrál, földönfutóvá lesz, hosszabb-rövidebb időre elszakad megszokott közössége éltető talajától, hogy más anyagi és szellemi közösségben igyekezzék új gyökeret verni, ott támad többnyire az új gondolat. Az egész spanyol bölcelet csupa vándor, földönfutó, számkivetett ember szüleménye; elég ha Raimundus Lullus, Turmeda, Vives, a bordeauxi Sanchez, Miguel Servet, Leon Hebreo alakjára gondolunk. Spinoza ősei valóban „kolonizálni“ igyekeztek volna Hollandiát? Az a Spinoza, aki néha hónapokig ki nem mozdult a szobájából, aki nem volt keresztény s már nem is volt zsidó, aki sehová sem tartozott — s itt eszembe jutnak egy másik nagy bölcselő: Kierkegaard Szent Pálról mondott, de voltaképpen önmagára értett szavai: „sem római nem volt, sem zsidó: nem volt nálánál nyomoruságosabb ember egész Rómában!“ — igazán nem a „gyarmati szellemből“ merítette bölcelete alapelemeit, hanem inkább abból a sajátos cenopátiai állapotból, amelyben leledzett. Nietzscheben még ott motoszkált a kérdés: vajjon minden bölcelet nem a test valamely tévedés-e csupán, s a berlini bölceleti társaság egyik vezetője, Herzberg, hosszú évekkel ezelőtt statisztikát állított fel, amelyből az tűnt ki, hogy a bölcselők között elvétve ha akadt egy-egy többé-kevésbé „normális“ ember. Ortégaszerű gyors általánosítással itt mindjárt az „elmebetegségből szüető bölcelet“-ről le-